

॥ अथ वाजसनेयिनां विवाह पद्धतिः ॥

महामहत्क सठक्कुर वीरेश्वर विरचिता ।

भोपाख्य परिहृत श्री चन्द्रशेखर तर्करत्नेन विषमस्थल टिप्पण्याकवचिन्मैथिली भाषयाच

समलंकृता ।

परिहृतप्रवर श्री निरमन मिश्रेण संशोधिता ।

मूल्य १=)

प्रकाशक—वायू श्री रघुबर सिंह बुकसेलर, मधुबनी (दरभंगा)

श्री गणेशाय नमः ॥ सन्धिप्रश्नमन्त्रोद्देवादित्य तद्भवः । भूमिपाल शिरोरत्न गञ्जिताढ्यं सरोरुहः ॥
 सन्धिप्रश्नहिकः श्रीमद्दीरेश्वर सहोदरः । महामहत्तकः श्रीमान् विराजति गणेश्वरः ॥
 श्रीमतारामदत्तेन भन्निष्ठातस्यस्तनुना । पद्धतिः क्रियते रम्याधर्म्यावाजमनयिनाम् ॥
 तत्रादौविवाहः ॥ तत्र कन्याहस्तेन षोडशहस्तपरिमितमण्डपन्तद्विधिं दिशि पश्चिमान्दिशि-
 माश्रित्य मण्डपसल्लभनमुत्तराभिमुखल्लोकगारं मण्डपाद्बहिर्देशान्यां जामातु चतुर्हस्त मित मिकता
 दिपरिष्कृतान्तुष केश शककरादि शून्यां वेणुनिर्मितां वेदीञ्च कारयेत् ॥ विवाह दिने कृत नित्य
 क्रियेण जामातुपित्रामात्रिका पूजा पूर्वकं मण्डपिकं कर्तव्यम्, कन्या पितात्र स्नातः शुचिः
 शुक्लाम्बर धरः कृत नित्य क्रियोमात्रिकापूजाऽभ्युदयिके कृत्वाऽर्हणावेलायामण्डपे प्रत्यं मुख आचम्यो-
 त्तिष्ठन् प्राङ्मुखं वरमूढवर्जानुं सम्बोध्य, “ॐ साधुभवानास्त्वामर्च्यपिभ्यपोभवन्तम्” । इतिब्रूयात् ।
 “ॐ अर्चयेति” वरेण प्रत्युक्ते वरोपवेशनार्थं शुद्धमासनन्दत्वा विष्टमादाय विष्टो विष्टो विष्टर
 इत्यन्येनोक्ते, “ओं विष्टरः प्रतिगृह्यतामिति” यजमानेनोक्ते वरः “ओं विष्टरप्रतिगृह्यामी” त्यभिधाय

विष्टरं गृहीत्वा “ओं वरुणोऽस्मि समानानां सुयता भिव सूर्यः ॥ इमन्तमभितिष्ठामि योमाकश्चाभिदा-
सति,” इत्यनेनासने उत्तराग्र विष्टरोपरि वर उपविशति ॥ तत उपविश्य यजमानः पाद्यमञ्जलिमादाय
पाद्यं पाद्यं पाद्यमित्यन्येनोक्ते, “ओं पाद्यं प्रतिगृह्यतामिति वदेत् ओं पाद्यं प्रति गृह्णामीति” वरोऽभि-
धाय यजमानाञ्जलितोऽञ्जलिना पाद्य मादाय “ओं विराजोऽदोहोऽसि-विराजोदोहमशीय ॥ मयिपा-
द्यायै विराजोदोहः,” इति दक्षिणपादं प्रक्षालयति । (१) अनेनैव क्रमेणानेनैव मन्त्रेण वामपादं
प्रक्षालयेत् ॥ ततः पूर्ववद्विष्टरान्तरं (२) गृहीत्वा पूर्वोक्तमन्त्रेणैव (३) चरणयो रथस्तादुत्तराग्रं वरो-

(१) सञ्च्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्मणश्चेदक्षिणं प्रथममिति पारम्पर वचनात् ।

(२) कुशविष्टरस्तु कुशानां पञ्चविंशत्या कार्यः पञ्चाशता भवेद्ब्रह्मा तदर्धेनतु विष्टरः । ऊर्ध्वकेशो भवेद्ब्रह्मा
अथःकेशस्तुविष्टरः । दक्षावर्तो भवेद्ब्रह्मा वामावर्तोऽथविष्टरः इतिवचनात् कुशालयेसति त्रिभिरपि कुशैः कार्यः ।

(३) ओं वरुणोऽस्मीतिमन्त्रेण ।

भाषा (१) ब्राह्मण के पहिले दहिने पैर दक्षिणादि के वाम पैर धोयवाक चाहि ।

भाषा (२) पचीस कुशक अथोमुख वामावर्त विष्टर वनावी । पचास कुशक ऊर्ध्वमुख दक्षिणावर्त ब्रह्मा वनावी । अल्प कुश रहला सैं
नितियो कुशक भय सकैत अछि ।

दद्यात् ॥ ततो दुर्वाक्षतफलचन्दन युताऽर्घ्यं पात्रं (१) गृहीत्वा यजमानः अर्घोऽर्घोऽर्घ इत्यन्येनोक्ते ओं
अर्घः प्रति गृह्यतामिति वदेत् ॥ ततो वरः ओं अर्घ्यं प्रतिगृह्णामीत्यभिधाय यजमान हस्तादर्घ्यं गृहीत्वा
ओं आपस्ययुष्माभिः सर्वान् कामानवाप्नुवानि, इति शिरसि किञ्चिदक्षतादिकं दत्त्वा ओं समुद्रवः
प्रहिणोमि स्वार्थोनिमभिगच्छत । अरिष्टास्माकं विरोधपरा सेचिमत्पयः, इत्यर्घपात्रस्य जलमैशान्या-
त्यजन् पठति ॥ ततो यजमान आचमनीमादाय आचमनीयमाचमनीयमित्यन्येनोक्ते ओं
आचमनीयं प्रतिगृह्यतामिति वदेत् ततो वरः ओं आचमनीयं प्रतिगृह्णामीत्यभिधाय यजमानहस्तादा-
चमनोयं गृहीत्वा ओं आपागन्धशसासं शुजवर्चसातभ्माकुरुप्रयं प्रजानामधिपतिमपशूनामरिष्टिन्त
नूनाम् इत्यनेन सहृदाचमति द्विस्तूष्णीम् ॥ ततो यजमानः कांस्यपात्रस्य दधिमधु वृत्तानि कांस्य

पात्राणि हि तानि मधुपकर्क (१) मादाय, मधुपकर्को मधुपकर्को मधुपकर्क इत्यन्येनोक्ते ओं मधुपकर्कः प्रति गृह्यतामिति वदेत्, ततो ओं मधुपकर्कं प्रतिगृह्णामीत्यभिधाय, ओं मित्रभ्यन्ता चतुषा प्रतीचे इति दातृक्रमस्यमेव निरीत्य ओं देवस्यन्ता सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्याम्पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि इति मधुपकर्कं गृहीत्वा वामहस्ते कृत्वा ओं नमः श्यावा (२) श्यावान्नशनेयत आविद्धन्तते निष्कृन्तामि,

(१) विष्टरादि मधुपकर्कं पर्यन्ताभ्यर्हणोपकरणानि तत्राविष्टरं पञ्चविंशति दर्भैरुण कूर्चैर्म । पादप्रक्षालनार्थं सुदकं तत्रादि पात्रस्थं सुखोदणम् । अर्घ्यं गन्धपुष्पाक्षत कुशतिलशुभ्रसर्पपत्रैश्चिदुर्वानिवनं सुवर्णादि पात्रस्थ सुदकं ज्ञेयमिति हरिहरश्चाद्यन्याख्यान स्वरसात् । कांस्यपात्रस्थं मधुपकर्कं कांस्यपात्रान्तरेण पिहितमित्यर्थः । (२) ओं नमस्येति अस्मार्थः हे नमस्य मधुपकर्कं त्वं अवारयायामि मिश्रयामि किञ्च ते तव अशने भोजने यत् अविद्धमुपहृतं तत् ते तव निष्कृन्तामि अपसारयामि इति ब्राह्मण सर्वत्रे ।

(१) भाषा—विष्टरं सै लयक मधुपकर्कं पर्यन्तं अर्हणोपकरणार्थं कर्तव्यं विष्टरं पर्वास उत्तम कुशक उत्तममय चार्ही । पादप्रक्षालन निमित्तं जल तामाक पात्र मे किञ्चित् गरम चाही । अर्घ्यं हेतु चान्त फूल अक्षत कुश तिल सरिसो दही दुग्ध मिह सम सै मिलल सुवर्णादिपात्र मे राखल जल चार्ही । कांस्यक थारी मे कांस्यक थारी सै भौपल मधुपकर्क राखा ।

मधुपकर्क—दही, दूध, मधु

इत्यनामिकया प्रदक्षिणमालोब्धानामिकाङ्क्षुष्ठाभ्यां भूमौ किञ्चिन्निक्षिपेत् पुनस्तथैव द्विः प्रत्येकं क्षिपेत् ॥ ततः ओं यन्मधुना मध्वप्यपरमं ॐ रूपमबाधम् । तेनाहं मधुनो मध्वयेन परमेणाबाधेन परमो-मध्वयो ज्ञादोऽज्ञानि, इति वारत्रयं मधुपकर्कं वरः प्राश्नाति इति प्राशनं मन्य प्राठः ॥

ततो मधुपकर्कशेषमसञ्च (१) रदेशे (२) धारयेत् ॥ तत आचम्य ॐ वाह्य आस्य अस्तु, इत्यास्यम् । ॐ नमो भर्मे प्राणो अस्तु, इति नासापुटे ॥ ॐ अक्षयो भर्मे चतुरस्तु, इति चक्षुषी ॥ ॐ कर्णो भर्मे श्रोत्र मस्तु, इति कर्णौ ॥ ॐ बाहो भर्मे वलमस्तु, इत्यसौ ॥ ॐ ऊर्वो भर्मे ओजो अस्तु, इत्यूर् ॥ ॐ अग्निनि-मेऽज्ञानित नूस्त्वा भो स हस्तु, इति सर्वंगात्राणि च स्पृष्ट्वा ॥ नापितेन वराञ्जलौ तृणमेकन्दत्वा

(१) जनपद शून्यदेशे । (२) प्राश्नित शेषं पुत्राय शिष्याय वा दद्यात्तत्सर्वं वा भक्षयेत् पूर्वस्यां दिशि असंचरे प्रदेशे क्षिपेत् इति हरिहर भाष्ये । परन्तु नाविद्धं कस्यचिद्व्यादित्यादिमनु वचन प्रामाण्यानुरोधेन असंचरे देशे एव धारयेत् ।

भाषा (१) शाराना वशिष्ठ मधुपकर्क पुत्र के अथवा शिष्य के देमक चार्ही अथवा अपनहि सम भक्षण करली अथवा निर्जन देश मे राखि दी । परन्तु अपन वशिष्ठ ककरहु देमक नहि चार्ही ते निर्जन देशहि मे धारण व्यवहार अहि ।

गौर्गौर्गौरित्यभिहितेवरः ॥ ॐ मातरद्राणां दृढितावसूनां स्वमादित्यानामसूतस्यनाभिः ।
 प्रनुवोचंचिकितुषेजनायमागमनागामदितिभ्वधिष्ट । ममचामुष्यचामुकशर्मणोयजमानस्यपाप्माहतः ॥
 ॐ उत्सृजततृणान्यत् । इति तृणंश्चित्वा गामुत्सृजेत् ॥ ततो वेदिकायान्तुषकेश शर्कर्कगदिरहितयां
 हस्तमात्रपरिमित चतुरस्रार्भूमिकुशैःपरिसमुह्य तान्कुशानैशान्यांपरित्यज्य गोमयोदकेनोपलिप्सुव-
 मूलेनस्पये(?)न वोत्तगेत्तरकमेणप्रादेशमात्रनित्रकल्लिख्येह्लेवन कमेणानामिकाद्दृष्टाभ्यामुद्धृत्यजलेनाभ्यु-
 दय तत्र तूष्णीकांस्यपात्रस्थमग्निप्रत्यङ्मुखमुपसमाधाय तद्वत्तार्थं द्विस्त्रियुज्यकौतुकागारादग्नेः कन्या-
 मानीयमण्डपे ॥ ॐ जगद्भ्यश्चपरिधत् स्ववामोभवाकृष्टीनामभिर्शस्तिपावा । शनञ्चजीवशरदः
 सुवर्चोरपिञ्च पुत्राननुसंव्ययश्चायुष्मतीदंपरिधत्स्ववासः इति पठित्वा परिधानवस्त्रन्तस्यैदद्यात् ॥ ततः
 ॐ याञ्चकुन्तन्नव यन्या अतन्वतयाश्चदेवीस्तन्तुनभितोततन्ध । तास्त्वादेवीर्जुसेमव्ययस्वायुष्मतीदं

(१) त्वद्भाकृति त्वद्विर काष्ठस्य तेन ।

भा० (?) खड्ग सन खैरक श्रुति वताशी ।

परिधत्स्ववामः ॥ इत्युत्तरीयवस्त्रन्तस्यै दद्यात् । ॐ परिधास्यै यशोधास्यै दीर्घायुत्वाय जगदष्टिरस्मि ।
 शतञ्च जीवामि शरदः पुरु(१)चीरायस्पांषमभिमव्ययैपिष्ये ॥ इति पठित्वा वरः स्वयंवस्त्रपरिधत्ते ॥
 ॐ यशमा माद्यावापृथिवी यशसेन्द्रावृहत्स्यतो । यशोभगश्चमाविदद्यशोमा प्रतिपद्यताम् ॥ इति पठित्वो
 त्तरीयं परिदधाति ॥ ततोवरस्य कन्यायाश्च द्विमात्रमनम् ॥ ततः कन्याप्रदेन । ओं परस्परं समञ्जेषा
 मितिप्रैषानन्तरं कन्यावरयोः परस्परामिभुषाकराणम् ॥ ओं समञ्जनतुविश्वेदेवाः समापो हृदया निनौ ।
 सम्पातरिश्वासन्धाताममुदष्ट्री दद्यातुनौ, इति वरः पठति ॥ ततः कन्याप्रदकृतकं जन्मग्रन्थिवन्धनम् ॥
 अथ कन्यादानम् ॥ दाता(२)शंखस्थ दुर्वाक्षत फल चन्दन जलान्यादाय जामातृदक्षिण करोपरि-
 कन्यादक्षिणकरनिधाय, ओं दाताहं वरुणोराजाद्रव्यमादित्यदैवतम् । विप्रोऽसौविष्णु रूपेण प्रतिगृह्णा-

(१) पुरुषिः बहुतेजाः

(२) कन्यादानाधिकारी याज्ञवल्क्यः पिता पितामहो भ्राता सकुल्योजननी तथा कन्याप्रदः पूर्वनाशे प्रकृतिस्थः

परः परः ।

भाषा (२) कन्यादानाधिकारी पिता, पितामह, भ्राता, सात पुरुष सैं आगाँ दश पुरुषक भीतर सगोत्र ओ माता एतेक गोदे अधिकारी यिकह ।

तयंविधिः इतिपाठित्वा ॥ ओं अथामुकमासीयामुकपत्नीयामुकतिथौ अमुकगोत्र(१)स्यामुकप्रवरस्यामुक
 शर्मणः प्रपौत्राय अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणः पौत्राय अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणः
 पुत्राय अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणः प्रपौत्री अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणः पौत्री
 अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणोममपुत्रीष एव त्रित्तार्य ॥ अमुकगोत्रायामुकप्रवरायामुकशर्मणे
 (१) अथ प्रवराभ्यायः ॥ कात्यायन गोत्रस्य, कात्यायन विष्णवङ्गिरसख्यः प्रवराः । पराशर गोत्रस्य शक्ति वशिष्ठ
 पराशराख्यः प्रवराः । कारय गोत्रस्य, कारयपवत्सारनैधवाख्यः प्रवराः । वत्सगोत्रस्य, और्वच्यवन
 भार्गव जामदग्न्यालवानाः पञ्च प्रवराः । सावर्ण्य गोत्रस्य, और्वच्यवन भार्गव जामदग्न्यालवानाः
 पञ्च प्रवराः । शाहिष्ठ्य गोत्रस्य, शाहिष्ठ्यासितदेवलाख्यः प्रवराः । भारद्वाज गोत्रस्य, भारद्वाजा-
 ङ्गिरसबाहस्पत्याख्यः प्रवराः । गौतम गोत्रस्य, अंगिरो वसिष्ठ गार्हपत्याख्यः प्रवराः । गार्ण्य गोत्रस्य,
 गार्ण्युत कौशिक माण्डव्याश्व वैशम्पायनाः पञ्च प्रवराः । कौशिक गोत्रस्य, कौशिकाञ्जिमदनय-
 ख्यः प्रवराः । इति प्रवराभ्यायः ॥

ब्राह्मण्यवरायतुभ्यममुकगोत्रा ममुकप्रवराममुकनाम्नीमिमंकन्यां सालंकारां प्रजापतिदैवतां स्वर्ण(१)
 कामः पत्नीत्वेनाहं सम्प्रददे, इति दद्यात् ओं स्वस्तीतिप्रतिवचनम् ॥ ओं यौस्वाद्दातु पृथ्वीन्त्वा
 प्रतिगृह्णातु इति वरः पठेत् ॥ ततः कन्याप्रदः शङ्खस्यदुर्वोक्तफलचन्दन जल दक्षिणाद्रव्यमादाय,
 ओं अथकृतैतरकन्यादान प्रतिष्ठार्थिमं सुवर्णमभिदैवतममुकगोत्रायामुकप्रवरायामुकशर्मणेब्राह्मणाय
 वराय दक्षिणान्तुभ्यमहं सम्प्रददे, इति दक्षिणान्दद्यात् ओं स्वस्तीतिप्रतिवचनम् । गोमिशुनंवारुद्र
 दैवतन्क्षिणान्दद्यात् ततः ओं कोऽदातकस्माअदात् कामोऽदात् कामायादात् । कामोदाताकामः प्रति-
 श्रुतीताकामैतत्ते, इतिवरः पठेत् ॥

(१) अन्य कर्तृक कन्या दाने कन्यापितृगत स्वर्णकामः । इति योजनीयम् ।
 भाषा (१) पित्रा सै भिन्न व्यक्तिकन्यादान करार्थं तै 'कन्यापितृगतं स्वर्णकामः' ई संकरय सै जोडि देवक चादी ।

ततस्तां पाणी गृहीत्वा, ओं य (१) दैषि मनसा दूरं दिशोऽनुप्रवमानो वा । हिरण्यपणो वैकर्णः सत्त्वार्मन्म-
नसां करो (२) तु श्रीअमुकदेवि, इति वरः पठन्निःकामति ॥ ततो वेदिदक्षिणस्यान्दिशि वारिपूर्णदह कलश-
पूदध्वान्तिष्ठतो मौनिनः पुरुषस्य स्कन्धेऽभिषेक पर्यन्तधारयेत्, ततः ओं परस्परं समीक्षेथामितिकन्या
प्रद प्रेषान्तरं ओं अबोरचक्षुरपतिह्न्येऽधिधिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः । वीरसुहृद्वकामास्यो नाशत्रो
भवद्विपदेशञ्चतुःपदे ॥ सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः । तृतीयोऽग्निच्छे पतिस्तुरीयस्तेमनुष्यजाः ॥
सोमोऽद्दद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽद्दद जनये । रयिञ्च पुत्रोऽश्वादा दग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ मानः पूषा शिवतमा-
मैरयसान ऊरु उशतो विहर । यस्यामुशन्तः प्रहश मशे पर्यस्यामु कामावहवो निविष्टये, इति वरः पठित
मन्त्रान्ते परस्परनिरोक्षणम् ॥ ततोऽग्निं प्रदक्षिणीकृत्य पश्चादग्नेरहतवस्त्रवेष्टिततुण् पुरके कट्टे वा तदुपरि

- (१) यदैवीति हे अमुक देवि कन्यके त्वं यन्मनसा हृदयेन दूरं पृथिगच्छसि पितृकुलतो बहिर्भूत्वा केन कुत्र नोये
इति सोत्कण्ठाभवसि तत्र दिशः प्राच्यादयः अनुपश्चात् पचमानो वायुः हिरण्यपणो रविः वैकर्णो अग्निः
स्वते सर्वेषां मनसामहृत हृदयां करोमि कुर्वन्तु इत्यर्थः ।
(२) करोतु इति पाठश्चिन्त्योऽपि संप्रदायानुसारतः कतिपय मास परस्परसाञ्जलिचिन्तः ।

दक्षिणचरणन्दत्वा बधून्दक्षिणतः कृत्वा वरउपविश्य पुरुषचन्दनताम्बूलवस्त्राण्यदाय, ओं अद्य कर्तव्य
विवाहाङ्ग भूत होमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूप ब्रह्मकर्मकर्तुममुक शर्मणि ब्राह्मण मेभिः
पुरुषचन्दन ताम्बूलयज्ञोपवीतवासोभिर्ब्रह्मत्वेन तत्रामहं वृणे, इति ब्रह्मा (१) एवमुयात्, ओं वृत्तोऽस्मीति-
प्रतिवचनम्, ओं यथाविहितं कर्मकुरु, इति वरेणोक्ते, ओं करवाणीति प्रतिवचनानन्तरं वरोऽग्नेर्दक्षि-
णतः शुद्धमासनन्दत्वा तदुपरि प्रागञ्चान् कुशानास्तोर्ध्वं ब्रह्माणमग्निप्रदक्षिण क्रमेणानीय, ओं अस्मि-
न्कर्मणि त्वमे ब्रह्माभवेत्यभिधाय, ओं भवानोति तेनोक्ते कलिपतासने उपवेशयेत् ॥ ततः प्रणीतापात्रं
पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्यकुशैराच्छाद्य ब्रह्मणो मुखमवलोक्याग्नेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् ॥
ततः परिस्तरणं वहिषश्चतुर्थं भागमादायानेयादीशानान्तं ब्रह्माणोऽग्निपर्यन्तं नैऋताद्रायव्यान्तम-

- (१) ब्राह्मणोभावे दक्षिणावर्त्त पश्चादष्टकुशात्मकमन्यवा यथाऽऽचारं ब्रह्माणमुपवेशयेत् ॐ अद्य कर्तव्य विवा-
हाङ्ग होम कर्मणि कृताकृता वेक्षणरूप ब्रह्मकर्मकर्तुं मस्मिन् कर्मणि त्वमे ब्रह्माभव इत्यभिधाय तासने
उपवेशयेत् अत्र वरण प्रतिवचनादिकं नास्ति ।

विश्य प्रोक्षयुदकेन प्रदक्षिणक्रमेणाग्निपर्युक्ताण्डकृत्वा प्रणीतापात्रे पवित्रेनिधाय पातितवामजानुः
कुशेन ब्रह्मणान्वारब्धः समिद्धतमेजनौ (१) सुवेणा (२) ज्याहुतीर्जुह्यात् । तत्राधारादारभ्य द्वादशाहु-
तिषु तत्तदाहुत्यनन्तरं सुवावस्थित हुतशेषस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः, ओं प्रजापतये स्वाहा, इदं प्रजाप-
तये, इति मनसा । ओं इन्द्राय स्वाहा, इदमिन्द्राय इत्याधारौ । ओं अग्नये स्वाहा, इदमग्नये, ओं
सोमाय स्वाहा, इदंसोमाय, इत्याज्यभागौ ॥ ओं भूः स्वाहा, इदंभूः, ओं भुवः स्वाहा, इदंभुवः, ओं
स्वः स्वाहा, इदं स्वः, एतानि महाव्याहतयः ॥ ओं त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वान्देवस्य हेज्ञो अवयासि-
सीष्ठाः । यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वार्धे ऽसि प्रमुमुग्ध्य समत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्याम् ॥ ओं
त्वन्नो अग्ने ज्वमोभवो तोने दिष्ठो अस्या उपसोऽव्युष्टौ । अवयद्वनोवरुण ऽशरणो वीहि मृडीक ऽसुहवो न एधि-

(१) अग्निध्मानन्तु सुखेनैव कार्यं न च्यजनादिना पाकाद्यनावेव सुखाध्मानस्य निषिद्धत्वात् ।

(२) सुवस्तु खादिरः पालाशो वा हस्तपरिमितः कार्यः ।

(१) भा. हवर्ताय अग्निं मूहै सं फूक्तिकं पजारो विधमि इत्यादि सं नहि । पाकं निमित्तकं अग्निं मूहं सं पजारं निषेधं श्रीक ।

(२) भा. सुव खापर वा पलाशक एक हाथ परिमितं बर्तावी ।

स्वाहा, इदमग्नीवरुणाभ्याम् । ओं अयाश्चाने स्य न भिशस्ति पाश्च सत्त्वमित्वमया अग्नि । अयानो यज्ञ-
वैहारस्य यानोधेहि भेषजज्ञं स्वाहा, इदमग्नये ॥ ओं येतेश तंवरुणये सहस्रयैर्जियाः पाशाविततामहान्तः ।
तेभिर्बो अद्य सवितो ऽत विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा, इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो
देवेभ्यो भरुद्भ्यः स्वर्कर्केभ्यः । ओं उदुत्तमवैरुणपाशा मस्मदवाधमं विमध्यम ऽश्वथाय । अथावयमादित्य
व्रतेतवानागसो अदितये स्याम स्वाहा, इदं वरुणाय । एताः सर्वपायश्चित्तसंज्ञकाः ॥

ततो हुतशेषमन्वारभञ्च विना, ओं ऋताषाडुतधामाग्निर्गन्धर्वस्मन इदं ब्रह्मक्षत्रपातु तस्मै स्वाहा वाट् ।
इदं मुतासाहे ऋतधाग्ने अग्नये गन्धर्वाय । ओं ऋताषाडुतधामा ऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयो ऽप्सरसो मुदो-
नामताभ्यः स्वाहा । इदमोषधिभ्यो ऽप्सरोभ्यो मुदुभ्यः । ओं स ऽंहितो विश्वसामासूर्यो गन्धर्व स्मन इदं
ब्रह्मक्षत्रपातु तस्मै स्वाहा वाट् इदं स ऽंहिताय विश्वसाम्ने सूर्याय गन्धर्वाय । ओं स ऽंहितो विश्वसामा-
सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयो ऽप्सरस आयुवो नामताभ्यः स्वाहा, इदंभमरीचिभ्यो ऽप्सरोभ्य आयुभ्यः ।
ओं सुखुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्मन इदं ब्रह्मक्षत्रपातु तस्मै स्वाहा वाट्, इदं सुखुम्णाय सूर्य

रश्मये चन्द्रमसे गन्धर्वाय । ओं सुखमुष्णः सूर्यगश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्यनक्षत्राण्यप्सरसो भेकुभ्यो
नामताभ्यः स्वाहा, इदं नक्षत्रेभ्योऽप्सरगेभ्यो भेकुभ्यः । ओं इषियो विश्वव्यचावातो गन्धर्वस्तस्य इदं
ब्रह्मक्षत्रं पातु तस्मै स्वाहा वाट् इदमिषियाय विश्वव्यचसेवताय गन्धर्वाय । ओं इषियो विश्वव्यचावातो
गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरस ऊर्जो नामताभ्यः स्वाहा. इदमदृभ्योऽप्सरगेभ्य उग्रभ्यः । ओं भुज्युः सुपर्णो
यज्ञो गन्धर्वस्तस्य इदं ब्रह्मक्षत्रं भूतु स्वाहा तस्मै वाट्, इदमुज्यवे सुपर्णाय यज्ञाय गन्धर्वाय ।
ओं भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसस्तावानां नामताभ्यः स्वाहा, इदं दक्षिणाभ्योऽप्स-
रोभ्यः स्तावाभ्यः । ओं प्रजापतिर्विश्वकर्म्म मनो गन्धर्वस्तस्य इदं ब्रह्मक्षत्रं भूतु तस्मै स्वाहा वाट्
इदं भूजापतये विश्वकर्म्मणे मनसे गन्धर्वाय । ओं प्रजापतिर्विश्वकर्म्ममनो गन्धर्वस्तस्य ऋक्सामा-
न्यप्सरस एष्टयो नामताभ्यः स्वाहा, इदमुक्तामेभ्योऽप्सरगेभ्य एष्टिभ्यः ॥ इति राष्ट्रभूत ॥ ओं चित-
ञ्चस्वाहा, इदञ्चिताय । ओं चित्तिश्चस्वाहा, इदञ्चित्यै, ओं आकृतञ्च स्वाहा, इदमाकृताय, ओं
आकृतिश्चस्वाहा, इदमाकृत्यै, ओं विज्ञातञ्च स्वाहा, इदं विज्ञाताय, ओं विज्ञातिश्च स्वाहा, इदं

विज्ञात्यै. ओं मनश्च स्वाहा, इदं मनसे, ओं शक्वरीश्चस्वाहा, इदं शक्वरीभ्यः, ओं दर्शश्च स्वाहा,
इदं दर्शाय, ओं पौर्णमासश्च स्वाहा. इदंपौर्णमासाय, ओं बृहच्च स्वाहा, इदं बृहते, ओं रथन्तरश्च
स्वाहा, इदं रथन्तराय, ओं प्रजापतिर्जया निद्राय वृष्णे प्रायञ्छदुग्रः पृतनाजयेषु तस्मै विशः समन-
मन्तः सर्वाः सउग्रः सहैहव्यो वभूव स्वाहा. इदं भूजापतये जयानिद्राय ॥ इति जयाहोमः ॥ ओं
अग्निर्भूतानां मधिपातिः समावत्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रेऽस्यामा शिष्यस्याभपुरोधायामस्मिन् कर्मण्य-
स्यान्देवहृत्या ॐ स्वाहा, इदमग्नये भूतानां मधिपतये ।
ओं इन्द्रो ज्येष्ठानां मधिपतिस्समावत्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रेऽस्यामा शिष्यस्याभपुरोधायामस्मिन् कर्म-
ण्यस्यान्देवहृत्या ॐ स्वाहा, इदमिन्द्राय ज्येष्ठानां मधिपतये, ओं यमः पृथिव्या अधिपतिः समावत्वस्मिन्
ब्रह्मण्यस्मिन् क्षत्रेऽस्यामा शिष्याभ्यां पुरोधायामस्मिन् कर्मण्यस्यान्देवहृत्या ॐ स्वाहा, इदं यमाय
पृथिव्या अधिपतये ॥ अत्र प्रणीतो दक्षः पृथः ॥ ओं वायुः क्षत्रिजस्याधिपतिः समावत्वस्मिन् ब्रह्मण्य-
स्मिन् क्षत्रेऽस्यामा शिष्यस्याभपुरोधायामस्मिन् कर्मण्यस्यान्देवहृत्या ॐ स्वाहा, इदं वायवे अन्तरिक्ष-

ततास्ततामहाः इहमाऽथवस्मिन् ब्रह्मणस्मिन् तत्रेऽस्यामाशिष्यस्यामपुरोधायामस्मिन् कर्मरस्यान्देव
 ह्याथस्वाहा, इदं पितृभ्यः पितामहेभ्यः परेभ्योऽवरेभ्यस्ततेभ्यस्ततामहेभ्यः ॥ अत्र प्रणीतोदक-
 रण्यः ॥ इत्यभ्याताननामकम् ॥ ओं अग्निरैतु प्रथमोदेवतानांॐसोऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात्
 तदयथ्रजा वरुणोऽनुमन्यताय्येयथ्रस्त्री पौत्रमघन्नोदात् स्वाहा, इदमग्नये, ओं इमामग्नि-
 स्वायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतुदीर्घमायुः अशून्यो पस्या जीवतामस्तु माता पौत्र मानन्दमभि
 वुध्यता मियथ्रस्वाहा, इदमग्नये गार्हपत्याय, ओं स्वस्तिनोऽग्ने दिवा पृथिव्या विश्वानिधेय
 यथाय जत्र । यदस्याभमहि दिविजातं प्रशस्तन्तदस्मा सुद्रविणन्धेहि चित्रथ्रस्वाहा, इदमग्नये ।
 ओं सुगन्धुपन्थाभ्यदिशन्न एहि ज्योतिष्यभ्येह्य जसन्नआयुः । अपैतु मृत्युमृतम् आगाद्रैवश्वतो नो
 अभयं कृणोतु स्वाहा, इदं वैवश्वताय । अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः ॥ ओं परंमृत्यो अनुपरेहि पन्थाय्यैस्ते
 अन्यइतरो देवयानात् । चक्षुष्मते शृण्वते ब्रवीमिमानः प्रजाथ्रगोरीषोतवीगन् त्वाहा, इदं मृत्यवे ।
 अत्र प्रणीतोदकस्पर्शः ॥ ततो वधूमग्रतः कृत्वा वधूवरो प्राङ्मुखौ उथितौ भवतः । ततो वराञ्जलि

पुत्रोपरि मल्लैश्च वध्वञ्जलस्य घृताभिधारित वधूघ्रातु(१)दत्त शमीपलाशमिथै ह्यर्जैर्वधूकृत्कं मन्त्रपाठ
 पूर्वकोहोमः । ओं अर्यमणुदेवंकन्या अग्निमयवत, सनोअर्यमादेवः प्रेतोमुञ्चतु मापतेः स्वाहा, इद-
 मय्यभू, ओं इयवायुपव्रते लाजानावपन्तिका । आयुष्मानस्तु मे पतिरे(२)धन्तं ज्ञातयोममस्वाहा,
 इदमग्नये, ओं इमाह्वानानावपाभ्यग्नौ समृद्धिकरणन्तव । ममतुभ्य(३)च सम्वदनन्तदग्निरनुमन्यतामियथ्र
 स्वाहा इदमग्नये ॥ ततोवरोवधूदक्षिणहस्तं साङ्गुष्ठं गृह्णाति । ओं गृभ्णा(४)मिते मौभगत्वाय हस्तमया
 पत्याजगदष्टिर्यथासः । भगोअर्यमा सविता पुनिधर्महन्त्यादुर्गार्हपत्यायदेवाः ॥ अमोऽहमस्मिन्सावथ्र

(१) वध्वाः सहोदर आतुरभावे पितृन्यपुत्रादयः तथा चाथ्वलायन गृह्यसूत्रं अन्ताघ्रातृस्थानो वा लाजाना
 वपनीतितेचोक्ता गृह्यकारिकायाम् आतृस्थानःपितृव्यस्य मातुलस्यचयःसुतः मातृव्यसुःसुतस्तद्वत्पितृव्य
 सुरिति ।

(२) एधन्तामिति आन्दसं हस्वत्वमिति हलायुधः एधन्तामितिपाठः प्रामादिकः ।

(३) तुभ्येत्यत्रषष्ठ्यर्थे चतुर्थी सुपांसुलुगित्यादिनाविभक्तिलोपः संवदनमभिमुखीकरणं अर्थःस्पष्टः ।

(४) हृद्यहोर्भरञ्छन्दसीत्यनेन ग्रहयातोर्हकारस्य अकारः ।

भाषा—(१) कन्याक सोदर भाइक अभाव में पति अथवा ममिअथवा मासिअथवा ओ पतिअथवा भाइलोकनि लागाहोम में अधिकारी भयवकैत द्वयि ।

सूर्यमुदीक्षस्वेतिवधूं सम्बोधयवराह । ओं तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येमशरदः शतं जीवेमशरदः शतं शृणुयामशरदः शतं प्रववामशरदः शतमदीनाः स्यामशरदः शतं भूयश्चशरदः शतात्, इति पठित्वा वधूः सूर्यं पश्यति अस्तमिते सूर्ये भ्रुवमुदीक्षस्वेति पतिप्रैषानन्तरं वधूभ्रुवपश्यति । तत्र वरपठनोयोमन्त्रः, ओं भ्रुवमिभ्रुवन्त्वा पश्यामि भ्रुवैधिपोष्या मयि मह्यन्त्वादादृढहस्पतिः । मयापत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतम्, इति पृष्टासा यदिन पश्येत् तथापि पश्यामीत्येवं व्रूयात् ॥ अथ वरोवधू दक्षिणांसस्योपरिहस्तञ्जीत्वा तस्याहृदयमालभेत, ओं ममव्रते ते हृदयन्दधामि ममचित्तमनुचितन्ते अस्तु ममवाचमेकमनाजुषस्व प्रजापति द्वा नियुनक्तुमह्यम्, इति मन्त्रेण ॥ अथ वधू मभिमन्त्रयति वरः । ओं सुमङ्गलीरियंवधूरिमांश्चसमेत पश्यत । सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं विपरेतन, इति मन्त्रेण । अथ वधू म्वलवान् कश्चिद्ब्राह्मण उत्थाप्य प्रागुदवा गुप्तागारे लोहितानड्डह चर्मणि लोमास्तीर्णे वरोवा उपवेशयेत् । ओं इहगावोनिषोदन्तिवहाश्वा इह पुरुषाः । इहोसहस्रदक्षिणो यज्ञ इहपूषानिषोदतु, इति मन्त्रेण ॥ अथ स्विष्टकृद्धोमः । ओं अग्नयेस्विष्टकृते स्वाहा, इदमग्नये स्विष्टकृते । सुवावस्थित हुतशेषवृत्तस्य

प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः । अथञ्च होमोब्रह्मणान्वारब्ध कर्तकः । तत आचम्य संस्त्रवप्राशनं कृत्वाऽऽचम्य, ओं अद्यकृतैर्त्वाद्दिवाहाङ्गभूतहोमकर्मणि कृताकृता वेक्षणरूपब्रह्मकर्मप्रतिष्ठार्थमिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदैव- तममुकगोत्रायामुकश्रमर्मेण ब्राह्मणाय ब्रह्मेदक्षिणान्तुभ्यमहं संप्रददे, इति दक्षिणान्दध्यात् । ओं स्वस्त्योति प्रतिवचनम् ॥ ततोऽग्निप्रदक्षिणक्रमेण हस्तं नीत्वा ब्रह्मोत्थापनम् ॥ ततः ओं सुमित्रियान आप-ओषवयः सन्तु, इति पवित्रं गृहीत्वा प्रणीताजलेन शिरः सम्सृज्य । ओं दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योऽस्मान्द्वेष्टि पञ्च वयं द्विष्टमः, इत्यैशान्यां प्रणीतान्युञ्जिकरणम् । ततः स्तरण क्रमेण वर्हिरुत्थाप्य वृते- नाभि वार्यहस्तेनैव जुहुयात्, तत्र मन्त्रः । ॐ देवागातु विदोगातुं वित्वागातुमित मनसस्पत इमन्दे- वयज्ञश्च स्वाहा वातेधाः स्वाहा, इति ॥ तत उत्थाय वध्वा दक्षिण हस्तेन सुवेरपृष्ठे द्रुतपुष्पफलैः पूर्णा- हुतिन्दध्यात्, तत्र मन्त्रः । ओं मूर्ध्नि न्दिवो अरतिभृथिष्य वैश्वानरमुत आज्ञातमग्निम् । कविश्च- म्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापात्रं जनयन्त देवाः स्वाहा, इति ॥ तत उपविश्य सुवेण भस्मानीय दक्षिणा- नामिका गृहीत भस्मना, ओं न्यायुषञ्जमदग्नेः, इति ललाटे । ओं कश्यपस्य न्यायुषम्, इति श्रीवा-

यित्वा, ओं अस्मिन् कर्मणि त्वम्मे ब्रह्माभव, इत्यभिधाय, ओं भवानीति तेनोक्ते कल्पितासने ब्रह्मा-
णमुदङ्मुखमुपवेशयेत् । ततः पृथुदपाञ्चमनेरुत्तरतः प्रतिष्ठाप्य प्रणीतापात्रं पुरतः कृत्वा वारिणापरि-
पूर्य कुशैराच्छाद्य ब्रह्मणो मुखमबलोक्त्वानेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् । ततः परिस्तरणं वर्हिषश्चतुर्थभा-
गमादायानेयादीशानान्तं ब्रह्मणोऽग्निपर्यन्तं नैऋताद्रायव्यान्तमग्निनतः प्रणीतापर्यन्तम् । ततोऽग्ने-
रुत्तरतः पश्चिमदिशिपवित्रच्छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रकरणार्थं साम्रमनन्तर्गर्भिकुशपत्र द्वयं प्रोक्षणी पात्र
माज्यस्थाली चरस्थाली सम्मार्जनकुशाः वेणीरूपोपयमनकुशाः समिधस्त्रिषः आज्यम् सुवः षट्पञ्चाश-
दुत्तर मुष्टिशतद्रयावच्छिन्नामत्तण्डुल पूर्णपात्रं चर्वयन्मामत्तण्डुलाः एतानि पवित्रच्छेदनकुशानां पूर्वं पूर्व
दिशि क्रमेणासादनीयानि ॥ ततः पवित्रच्छेदनकुशैः स्वप्रादेशमिति पवित्रे छित्त्वा प्रणीतोदकं त्रिः
प्रोक्षणीपात्रे सपवित्रकरणे निधाय द्वाभ्यामनामिकाङ्गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिरूपवनम् । ततः
प्रोक्षणीपात्रं वाम हस्तेनादायानामिकाङ्गुष्ठाभ्यामपवित्रे गृहीत्वा त्रिरुद्धिङ्गनम् । प्रणीतोदकेन
प्रोक्षणीप्रोक्षणम् प्रोक्षणीजलेनासादितवस्तु सेचनम् । ततोऽग्नेरुत्तरतः प्रणीतादक्षिणदिशि प्रोक्षणी-

इष्टदपान (पवित्राण्युपनिषत्)

पात्रं निदध्यात् ॥ अथाज्यस्थाल्यामाज्यनिर्वारणः । प्रणीताजलं किञ्चिच्चरौ दत्त्वा प्रणीता जलेन
तण्डुलान् त्रिः प्रक्षाल्य चरौ क्षिपेत् ॥ स्वयं चरं गृहीत्वा ब्रह्मणा वाज्यमग्नेरुत्तरतः चरु दक्षिणतश्चाज्यं
निदध्यात् । ततो ज्वलत् तृणमादाय हविर्द्रव्यो परि प्रदक्षिणभ्रामयित्वा बह्वौ तत्प्रक्षेपः । श्रुते चरौ
वारत्रयं सुवप्रतपनम् । समार्जनकुशानामग्नैरन्तरतोमूलैर्वाह्यतः सुवं सम्पुज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य
पुनस्त्रिः प्रतप्य स्वदक्षिणतः कुशोपरि निदध्यात् । तत आज्यमग्निनतश्चरः पूर्वक्रमेणानीयाग्रे धृत्वा
पश्चिमेन चरुमानीयाज्यस्योत्तरतो निदध्यात् । ततोवारत्रयं प्रोक्षणीवदाज्यस्योत्पवनमवेक्ष्य सत्यप
द्रव्ये तन्निरमनम् । ततः पूर्ववत्प्रोक्ष्युत्पवनम् । तत उपयमनकुशान् वाम हस्तेनादाय प जापतिभमनसा-
ध्यात्वा उत्तिष्ठन् वृताक्ताः समिधस्तूष्णीमग्नौ क्षिपेत् ॥ तत उपविश्य सपवित्र प्रोक्षण्युदकेनानि
पर्युक्ष्य प्रणीतापात्रे पवित्रे धृत्वा ब्रह्मणान्वरन्धः पातितदक्षिण जानुः समिद्धतमेऽग्नौसु वेणाज्याहुती-
र्जु ह्रियात् । तत्राधारादारभ्याहुतिचतुष्टये हुतशेषस्य प्रोक्षणीपात्रेप्रक्षेपः ॥ ओं पूजापनये स्वाहा,

इदमपजापतये, इति मनसा, ओं इन्द्राय स्वाहा, इदमिन्द्राय, इत्याचारौ । ओं अग्नये स्वाहा, इदमग्नये, ओं सोमाय स्वाहा, इदं सोमाय, इत्याज्यभागी । तत आजाहुति पञ्चतये स्थालीपाकाहुती च पूर्वो-
पकल्पित पृथ्दपात्रे तत्तदा हुत्यनन्तरं सुवावस्थित हुतशेषवृत्तभ्य प्रक्षेपः । आहुति पञ्चतयेनान्धा-
रब्धः । ओं अग्ने प्रायश्चित्ते त्वन्देवानाम् प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकाम उपधावामियाऽस्यै
पतिदनीतनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा, इदमग्नये । ओं वायाप्रायश्चित्ते त्वन्देवानां प्रायश्चित्तिरसि
ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावा मियाऽस्यै प्रजाह्ना तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा, इदं वायवे । ओं
सूर्य प्रायश्चित्ते त्वन्देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथकाम उपधावामियाऽस्यै पशुदनी तनूस्ता-
मस्यै नाशय स्वाहा, इदं सूर्याय । ओं चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वन्देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वानाथ-
काम उपधावा मियाऽस्यै गृहदनी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा, इदं चन्द्राय । ओं गन्धर्व प्रायश्चित्ते
त्वन्देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामियाऽस्यै यशोऽदनी तनूस्तामस्यै नाशय

स्वाहा, इदं गन्धर्वाय । ततः स्थालीपाकेन जुहोति । ओं प्रजापतये स्वाहा, इदं प्रजापतये, इति
मनसा । अग्निमाहुति नवके तत्तदा हुत्यनन्तरं हुतशेष वृत्तस्य प्राञ्जणी पात्रे प्रक्षेपः । तत्र ब्रह्मणान्धा-
रब्धनाज्यस्थाली पाकाभ्यां स्विष्टकृद्धामः । ओं अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा, इदमग्नये स्विष्टकृते । तत
आज्येन, ओं भूः स्वाहा, इदं भूः, ओं भुवः स्वाहा, इदं भुवः । ओं स्वः स्वाहा, इदं स्वः । एताः
महाध्याहतयः । ओं त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडो अवयासिसीष्टाः यजिष्ठो वह्नितमः शोशु-
चानो विश्वादेवाश्चिसप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा, इदमग्नि वरुणाभ्याम् । ओं सत्त्वन्नो अग्नेऽवमो भवोतीने
दिष्टो अस्या उपसो व्युष्टौ । अवयद्वन्नो वरुणश्चराणो वीहि सृङ्गीकश्च सुहवोन पधि स्वाहा इदमग्नो
वरुणाभ्याम् । ओं अयाश्चानेऽस्य नभिसस्ति पाश्च सत्त्वमित्व मया अस्मि अयानो यज्ञम्वहास्य यानो-
धेहिभेषजश्च स्वाहा, इदं मग्नये । ओं येते यातवैरुण्ये सहसं यज्ञियाः पाशा वितता महान्तः ।
तेभिर्न्नो अद्य सवितोत विष्णुर्विश्वेश्वमुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा, इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वे-

भ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः । ओं उदुत्तम ऽवर्कणपाश मरुमदवाधमं विमध्यमं ॥ अथा
वय मादित्यवते तवानागसो अदितये स्याम स्वाहा, इदं वरुणाय । इति सर्वं प्रायश्चित्तम् । ओं
प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये । इति मनसा । इति प्राजापत्यम् । ततः संस्रव प्राशनम् । तत
आचम्य, ओं अभ्यां रात्रौ कृतैतच्चतुर्थी होम कर्मणि कृता कृता वेक्षणरूप ब्रह्मकर्म प्रतिष्ठार्थमिदं
पूर्णपात्रं प्रजापति दैवतममुक गोत्रायामुक शर्मणे ब्राह्मणाय ब्रह्मणे दक्षिण । तुभ्यमहं मप्रददे
इति ब्रह्मणे दक्षिणान्दद्यात् । ओं स्वस्तीति प्रतिवचनम् । ततोऽग्निं प्रदक्षिण क्रमेण हस्तं नीत्वा
ब्रह्मोत्थापनम् । ततः ओं सुमति त्रियान आप ओषधयः सन्तु, इति पवित्राभ्यां शिरः मम्मुज्य । ओं
दुर्मित्रियास्तस्मै सन्तु योस्मान् द्रोहि यच्च वयं द्विषमः, इत्यैशान्यां प्रणितान्युज्जि करणम् । ततस्तरण
क्रमेण वह्निमनीय धृतानाभिधार्य हस्तेनैव जुहुयात् ओं देवा गातुं विदोगातुं वित्वा गातुमिति ।
मनसस्पत इमन्देव यज्ञं स्वाहा, ओं वातेधा स्वाहा, इति मन्त्रेण ॥

ततः पृथ्वापात्रस्य जलमाप्रप्लवेनानीय वरोमूर्ध्नि बधुमभिषिञ्चति ओं याते पतिधो प्रजाधो पशुधो
गृहधो यशाधो निन्दितातनूज्जाधो न्तत एतां करोमि साजीर्यं त्वम्पयासह श्री अमुकदेवि इति मन्त्रेण ।
ततो बध्वंवरः स्थालीपाकप्रप्रायति, ओं प्राणैस्ते प्राणान्सन्दधामि । ओं अस्थिभिस्ते अस्थीनि
सन्दधामि । ओं मां ॐ भैस्ते मां ॐ मानि मन्दधामि । ओं त्वचातेत्वचं सन्दधामि । इति मन्त्र चतुष्टयेन
प्रतिमन्त्रान्ते प्राशनम् । तता हस्तं प्रक्षाल्याचम्य बधूहृदयं स्पृष्ट्वावरः पठति, ओं यत्तेसुसीमे हृदयन्दि वि
चन्द्रमसि स्थितं वेदाहं तन्मान्दद्यात् । पश्येमशरदः शतं जीवेमशरदः शतं ॐ शृणुयामशरदः शतम्,
इति मन्त्रेण ॥ अथ कङ्कण मोक्षणम् ॥ जन्मग्रन्थि विमोकादीन्याचम्र परिप्रासानि । तत उत्थाय बध्वा
दक्षिणहस्तस्पृष्टसु वेणु धृतपुष्पजलपूर्णेन, ओं मूर्ध्नि नन्दिवो अरतिमपृथिव्या वैश्वानरमुत आजात-
मग्निम् । कविं ॐ सम्राजपतिं शिञ्जनानामासन्नापात्रं जनयन्त देवाः स्वाहा, इति मन्त्रेण पूर्णहृति न्दद्यात् ।
तत उपविश्य सुवेणु भस्माननीय दक्षिणानामिकागृहीतभस्मना, ओं त्र्यायुषञ्जमदग्ने, इति ललाटे,

ओं कश्यपस्य त्र्यायुषम्, इति श्रीवायाम्, ओं यहवेषु त्र्यायुषम्, इति दक्षिणबाहुमूले ओं तन्नो अस्तु
त्र्यायुषम्, इति हृदि त्र्यायुषं कुर्यात् । अनेनैव क्रमेणानैव मन्त्रेण बधूललाटादावपि तत्र तन्नो, इत्यस्य
स्थाने तत्ते इति विशेषः ॥ अत्रापि सिन्दुरकरणमाचारात् ॥ इति वाजसनेयिनां चतुर्थीकर्म ॥

नरहन विश्वेश्वरीय संस्कृत विद्यालय दर्शनशास्त्र प्रधानाध्यापकेन मैथिल ओषाह्य पण्डित
श्री चन्द्रशेखर तर्करत्नेन विषमस्थल टिप्पण्याकवचिन्मैथिली भाषया च समलंकृता ।

हरिनगर ग्राम वास्तव्येन चन्द्रधारि संस्कृत विद्यालय प्रधानाध्यापकेन
पण्डितप्रवर श्री निरसन मिश्रेण संशोधिता ॥

श्री रघुार सिंहन स्वकोय महावीर नाभि ग्रन्थालये स्वायत्तकृत्य प्रकाशिता मधुबनी, (दरभङ्गा)

मुद्रक—श्री हरेकृष्ण सिंह, श्री महावीर प्रेस, मधुबनी (दरभङ्गा) ॥

* इति *

॥ वाजसनेयिनां विवाह पद्धतिः ॥

॥ समाप्ता ॥